כיתה י' | תנ"ך | שיעור 2 מתוך 13 | 45 דק' | בראשית לט, א-כג

ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

יוסף בבית פוטיפר: "ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את מסלול יוסף בפרק: עלייה בבית פוטיפר, הסירוב, העלילה והירידה לבית הסוהר (לט, א-כג)
- התלמידים ינתחו את נימוקי הסירוב של יוסף (לט, ח-ט) ואת תפקיד הבגד בעלילה, בעזרת רש"י, רמב"ן וספורנו
- התלמידים ידונו בשמירה על נאמנות ועל ערכים כשאיש אינו רואה, ובמשמעות "וַיְהִי ה' אֶת־יוֹסֵף"

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מה נותן לאדם כוח לומר "לא" כשאיש אינו רואה? ומה פירוש "וַיְהִי ה' אֶת־יוֹסֵף" כשיוסף יורד לבית הסוהר?

הפרק נפתח ב"וַיְהִי ה' אֶת־יוֹסֵף, וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ" (ב) ונחתם באותה מילה בבית הסוהר: "וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה, ה' מַצְלִיחַ" (כג).

🧪 פתיחה

שואלים: "מה ההבדל בין אדם ישר לבין אדם שפוחד להיתפס?" כל תלמיד כותב תשובה במשפט אחד. אוספים שתיים-שלוש תשובות. היום נקרא על נער בן שבע עשרה בערך, עבד בארץ זרה, שנאמנותו נבחנת דווקא כשהוא לבד.

📖 הסבר למורה

מבנה הפרק. הפרק בנוי כמסגרת: "וַיְהִי ה' אֶת־יוֹסֵף" (ב), ושוב "וַיְהִי ה' אֶת־יוֹסֵף, וַיֵּט אֵלָיו חֶסֶד" (כא). באמצע, נפילה חדה: מאחראי על כל בית פוטיפר, "וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד־יוֹסֵף" (ו), ועד "בֵּית הַסֹּהַר" (כ). המילה "בְּיָדוֹ" חוזרת כמה פעמים: כל דבר מופקד בידו של יוסף, עד שהבגד "בְּיָדָהּ" (יב-יג) הופך לראיה נגדו.

הסירוב (ח-ט). יוסף מסרב ומנמק בשלושה רבדים: נאמנות לאדון ("וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה"), הכרה ברעה ("הָרָעָה הַגְּדֹלָה, הַזֹּאת") וחטא לאלוהים ("וְחָטָאתִי, לֵאלֹהִים"). ספורנו מסביר את "הָרָעָה הַגְּדוֹלָה": "לְשַׁלֵּם

רָעָה תַּחַת טוֹבָה". רמב"ן מסביר שיוסף פתח בבגידה באדון כי זה הטיעון שהיא יכלה להבין, ורק אחר כך הוסיף את החטא לאלוהים.

הבגד. בגדים משמשים בסיפורי יוסף כראיה: כתונת הפסים (לז), הערבון של יהודה (לח), ועכשיו בגדו של יוסף בידה. בכל פעם בגד משמש להטעיה או לחשיפת האמת. אשת פוטיפר מציגה את יוסף כ"אִישׁ עִבְרִי" (יד) ומשתמשת בזרותו נגדו.

"וַיְהִי ה' אֶת־יוֹסֵף". ה' אינו מדבר עם יוסף בפרק ואינו מציל אותו מבית הסוהר; הנוכחות מתבטאת בהצלחה ובחן. רש"י על "וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד": "שֶׁהָיָה מְקֻבָּל לְכָל רוֹאָיו". קריאה שלנו (פרפרזה): הפרק מלמד שגם בירידה, האדם נשאר מי שהוא.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק לט, פסוקים א-כג

(א) וְיוֹסֵף, הוּרַד מִצְרָיְמָה; וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים, אִישׁ מִצְרִי, מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים, אֲשֶׁר הוֹרְדֻהוּ שָׁמָּה.

(ב) וַיְהִי ה׳ אֶת־יוֹסֵף, וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ; וַיְהִי, בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי.

(ג) וַיַּרְא אֲדֹנָיו, כִּי ה׳ אִתּוֹ; וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה, ה׳ מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ.

(ד) וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו, וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ; וַיַּפְקִדֵהוּ, עַל־בֵּיתוֹ, וְכָל־יֶשׁ־לוֹ, נָתַן בְּיָדוֹ.

(ה) וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ, וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ, וַיְבָרֶךְ ה׳ אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי, בִּגְלַל יוֹסֵף; וַיְהִי בִּרְכַּת ה׳, בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ – בַּבַּיִת, וּבַשָּׂדֶה.

(ו) וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ, בְּיַד־יוֹסֵף, וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה, כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל; וַיְהִי יוֹסֵף, יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה.

(ז) וַיְהִי, אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ, אֶל־יוֹסֵף; וַתֹּאמֶר, שִׁכְבָה עִמִּי.

(ח) וַיְמָאֵן – וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו, הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת; וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ, נָתַן בְּיָדִי.

(ט) אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה, מִמֶּנִּי, וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה, כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ; וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה, הַזֹּאת, וְחָטָאתִי, לֵאלֹהִים.

(י) וַיְהִי, כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם יוֹם; וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ, לִהְיוֹת עִמָּהּ.

(יא) וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה, וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ; וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת, שָׁם – בַּבָּיִת.

(יב) וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדּוֹ לֵאמֹר, שִׁכְבָה עִמִּי; וַיַּעֲזֹב בִּגְדּוֹ בְּיָדָהּ, וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה.

(יג) וַיְהִי, כִּרְאוֹתָהּ, כִּי־עָזַב בִּגְדּוֹ, בְּיָדָהּ; וַיָּנָס, הַחוּצָה.

(יד) וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ, וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר, רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי, לְצַחֵק בָּנוּ: בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי, וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל.

(טו) וַיְהִי כְּשָׁמְעוֹ, כִּי־הֵרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא; וַיַּעֲזֹב בִּגְדּוֹ אֶצְלִי, וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה.

(טז) וַתַּנַּח בִּגְדּוֹ, אֶצְלָהּ, עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו, אֶל־בֵּיתוֹ.

(יז) וַתְּדַבֵּר אֵלָיו, כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר: בָּא־אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי, אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָנוּ – לְצַחֵק בִּי.

(יח) וַיְהִי, כַּהֲרִימִי קוֹלִי וָאֶקְרָא; וַיַּעֲזֹב בִּגְדּוֹ אֶצְלִי, וַיָּנָס הַחוּצָה.

(יט) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ, אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר, כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ; וַיִּחַר, אַפּוֹ.

(כ) וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ, וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר – מְקוֹם, אֲשֶׁר־אסורי אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים; וַיְהִי־שָׁם, בְּבֵית הַסֹּהַר.

(כא) וַיְהִי ה׳ אֶת־יוֹסֵף, וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד; וַיִּתֵּן חִנּוֹ, בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר.

(כב) וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר, בְּיַד־יוֹסֵף, אֵת כָּל־הָאֲסִירִם, אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר; וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם, הוּא הָיָה עֹשֶׂה.

(כג) אֵין שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר, רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ, בַּאֲשֶׁר ה׳, אִתּוֹ; וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה, ה׳ מַצְלִיחַ.

שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וְחָטָאתִי, לֵאלֹהִים" (בראשית לט, ט)

💭 **מפרשים:** רש"י: "בְּנֵי נֹחַ נִצְטַוּוּ עַל הָעֲרָיוֹת". רמב"ן מוסיף שיוסף הקדים את טענת הבגידה באדון, ורק אחריה הזכיר את החטא לאלוהים. ספורנו על "הָרָעָה הַגְּדוֹלָה": "לְשַׁלֵּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה".

📜 **כתוב:** "וַיְהִי, יוֹסֵף, יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה" (בראשית לט, ו)

💭 **מפרשים:** רש"י (מן המדרש): "כֵּיוָן שֶׁרָאָה עַצְמוֹ מוֹשֵׁל, הִתְחִיל אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וּמְסַלְסֵל בְּשַׂעֲרוֹ", בזמן שאביו מתאבל. ספורנו קורא את הפסוק אחרת: יוסף כבר לא היה "עוֹבֵד בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה"; זה תיאור של שינוי מעמדו.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: ישר או פוחד להיתפס? (4 דקות)
2. קריאה: א-ו, העלייה בבית פוטיפר וסימון "בְּיָדוֹ" ו"מַצְלִיחַ" (8 דקות)
3. ח-ט: שלושת נימוקי הסירוב, עבודה בזוגות (10 דקות)
4. יא-כ: הבגד והעלילה; השוואה לכתונת ולערבון (9 דקות)
5. כתוב/מפרשים: רש"י וספורנו על פסוק ו (8 דקות)
6. כא-כג וכרטיס יציאה: "וַיְהִי ה׳ אֶת־יוֹסֵף" גם בבור (6 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה היה תפקידו של יוסף בבית פוטיפר (לט, ד-ו)?
2. מה עשתה אשת פוטיפר עם הבגד, ומה סיפרה (לט, יג-יח)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. אילו שלושה נימוקים נותן יוסף לסירובו (לט, ח-ט)? למה, לפי רמב"ן, הוא פותח דווקא בנאמנות לאדון?
2. מה מלמדת החזרה על "וַיְהִי ה׳ אֶת־יוֹסֵף" בתחילת הפרק ובסופו?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם ישרות שווה משהו אם היא מובילה לבית הסוהר? נמקו.
2. רש"י (לט, ו) מבקר את יוסף, וספורנו לא. איזו קריאה משכנעת אתכם יותר?

🏁 סיכום השיעור

יוסף עולה, יורד ושוב עולה, אבל נשאר נאמן. הסירוב שלו מבוסס על נאמנות לאדם ועל יראת אלוהים. הבגד, שמופיע שוב ושוב בסיפור, הופך לכלי של שקר, ובכל זאת "ה׳ מַצְלִיחַ" אותו גם בבית הסוהר.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "מה היה הנימוק החזק ביותר של יוסף לסירוב, לדעתכם? משפט אחד."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מבנה המסגרת ("וַיְהִי ה׳ אֶת־יוֹסֵף"), המילים המנחות "בְּיָדוֹ" ו"מַצְלִיחַ", ומוטיב הבגד בסיפורי יוסף.
- דיון ערכי פתוח: יושרה, נאמנות למעסיק, ועמידה מול לחץ כשאין עדים.
- ניתוח השימוש של אשת פוטיפר בזרותו של יוסף ("אִישׁ עִבְרִי"): האשמה שמבוססת על זהות.
- שאלה פתוחה: האם הצלחה היא סימן לצדקה? (יוסף מצליח, יורד, ושוב מצליח).

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (לט, ט): "בְּנֵי נֹחַ נִצְטַוּוּ עַל הָעֲרָיוֹת", ורמב"ן על סדר הנימוקים.
- ספורנו: "לְשַׁלֵּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה": הכרת הטוב כיסוד מוסרי.
- רש"י (לט, ו) מן המדרש על "מְסַלְסֵל בְּשַׂעֲרוֹ": צדיק נבחן גם בהצלחה.
- אמונה ומידות: יוסף כ"יוסף הצדיק", עמידה בניסיון ויראת שמים בסתר.

💡 הערות למורה

יש לדבר על הפרק בשפה עניינית ולהתמקד בסירוב, בנאמנות ובעלילה; אין צורך להרחיב בפרטי הפיתוי. כדאי להזכיר את כתונת הפסים (לז) ואת הערבון (לח) לפני הקריאה. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

המילים המנחות בפרק, שלושת נימוקי הסירוב, הבגד כראיה, רש"י וספורנו, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית לט (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית לט, ו (ספריא)
- ספורנו על בראשית לט, ו (ספריא)
- רש"י על בראשית לט, ט (ספריא)
- רמב"ן על בראשית לט, ט (ספריא)
- ספורנו על בראשית לט, ט (ספריא)
- רש"י על בראשית לט, כא (ספריא)

מחוון: יוסף בבית פוטיפר: "ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת"

1. "וַיְהִי ה׳ אֶת־יוֹסֵף, וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ" (ב); "וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה, ה׳ מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ" (ג); "וַיְהִי ה׳ אֶת־יוֹסֵף" (כא); "ה׳ מַצְלִיחַ" (כג). החזרה מראה שההצלחה מלווה את יוסף גם בירידה.
2. נאמנות לאדון: "וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה" (כלפי פוטיפר); הכרה ברע: "הָרָעָה הַגְּדֹלָה, הַזֹּאת" (כלפי עצמו/המוסר); "וְחָטָאתִי, לֵאלֹהִים" (כלפי אלוהים).
3. לז: האחים טובלים את הכתונת בדם ומטעים את יעקב. לח: תמר מציגה את החותם והפתילים וחושפת את האמת. לט: הבגד בידה ומשמש לשקר. בכל המקרים בגד הוא "ראיה" שיכולה להטעות או לחשוף.
4. "רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי" (יד): היא מדגישה שהוא זר ומאחדת את אנשי הבית נגדו; כך האשמה נשמעת אמינה.
5. רש"י (מן המדרש): יוסף התחיל לטפח את עצמו כשהצליח, בזמן שאביו התאבל, ולכן נשלח אליו הניסיון; ביקורת. ספורנו: הפסוק מתאר את מצבו החדש, אחרי שהפסיק לעבוד "בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה"; בלי ביקורת.
6. תשובה טובה: נוכחות ה׳ מתבטאת בהצלחה (ג), ביראת אלוהים של יוסף עצמו (ט) ובחן ובהצלחה גם בבית הסוהר (כג); רש"י: "שֶׁהָיָה מְקֻבָּל לְכָל רוֹאָיו". מסקנה: הנוכחות אינה מונעת קושי אלא מלווה בתוכו. ניקוד מוצע: הסבר כללי 4, שלוש ראיות × 4, רש"י 4.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ופרשנים נוספים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.